

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ УСНОГО МОВЛЕННЯ

УДК 159.9:37.015.3

К.Я. Старобрянська
Хмельницький інститут
соціальних технологій
ВМУРОЛ «Україна»

Кінцевою метою навчання іноземної мови є формування іншомовної комунікативної компетентності, складовими якої є добре розвинуті навички аудіювання, говоріння, читання та письма. Важливою умовою розвитку навичок усного мовлення є організація систематичного сприймання студентами мови на слух. Серед думок таких вчених як А.А. Алхазішвілі [1], О.В. Беляєв [2], Г.П. Запорожченко [3], І.О. Зімня [4], , Thomas R. Lewis [10] та інші, немає ніяких розбіжностей у визнанні того, що при навчанні іноземної мови у вузі велика увага повинна бути приділена оволодінню навичками усного мовлення, як одного з основних видів застосування мови. Всі викладачі розуміють, як важливо наполегливо і систематично вживати на заняттях іноземну мову як засіб спілкування зі студентами, але досить часто вони цим нехтують, наприклад, через недостатнє та недосконале володіння іноземною мовою та самим предметом. Разом з тим вони нерідко скаржаться на відсутність доцільних й ефективних засобів виконання цього завдання [5, с. 12]. Ось і виникає першочергова проблема, яка полягає у вирішенні завдання щодо покращення розвитку навчання у говорінні в контексті урахування психологічних особливостей сприймання та розуміння студентів усної мови на слух.

Метою цієї статті є вивчення психологічних особливостей навчання усного мовлення студентів ВНЗ. Аналіз літератури [1-10] свідчить про те, що для кожного викладача знати та використовувати психологічні особливості розвитку навичок говоріння є необхідним, адже головне завдання викладача і полягає у формуванні у студентів навичок говоріння, прагнучи в кінцевому результаті навчити їх досконалому іншомовному мовленню.

Проблема навчання студентів сприйняттю й розумінню усного іншомовного мовлення є першочерговою, тому що студенти без постійного сприйняття й розуміння усного іншомовного мовлення не зможуть навчитися філігранно спілкуватись, а без самого усного мовлення неможливе їхнє письмове мовлення (читання й письмо). Тому як вважає О.В. Положишникова, досить важливо мати розроблену систему вправ, які були б спрямовані на розвиток у студентів здатності сприймати на слух й розуміти іншомовне мовлення. Найбільш раціональною й ефективною може бути при цьому лише така система, в основу якої будуть покладені психологічні дані, стосовно як

до сприйняття, так і до розуміння мовлення інших людей [7, с. 172].

Для належного дослідження особливостей навчання усного мовлення, перш за все потрібно розмежувати поняття про саме усне мовлення та його особливості. Усне мовлення – це основний різновид мовлення, яке є звучним і сприймається іншими за допомогою слуху. Усне мовлення поділяється на монологічне та діалогічне.

Щодо розвитку в студентів навичок усного мовлення іноземною мовою, потрібно насамперед розрізнити *усне мовлення з мовленням розмовним*. При відтворенні уривків з художніх текстів, діалогів на пам'ять, усне мовлення студентів не є розмовним, а для його розвитку студенти повинні самі намагатися складати діалоги у їхньому природному іншомовному спілкуванні на відповідну тематику з використанням вже засвоєних ними лексичними й граматичними засобами.

При *сприйнятті* іншомовного мовлення студентам майже ніколи не доводиться сприймати одне й теж висловлення двічі та все це вимагає надзвичайно напруженої уваги. Мова викладача перш за все повинна бути чіткою, фонетично правильною та зрозумілою для студентів. Викладач повинен розмовляти досить голосно й неквапливо, тому що студентам потрібно звикнути до диференційованого сприйняття звукового потоку мовлення викладача. Сприйняття іншомовного мовлення також на жодну мить не повинне залишатися без його розуміння і викладач повинен робити все для того, щоб студенти відразу ж розуміли те, що говориться їм на досліджуваній іноземній мові.

Що ж стосується *розуміння* сприйнятого на слух мовлення, то воно полегшиться тим, якщо в цьому мовленні не вживатимуться ті слова й конструкції, які ще невідомі студентам. А щоб студенти дійсно зосереджували свою увагу на розумінні іншомовного мовлення, даний навчальний матеріал повинен бути завжди новим і цікавим для них. А на рахунок *розуміння* іншомовного мовлення одночасно з її *сприйняттям*, викладачеві необхідно оформляти його іншомовне мовлення за допомогою тих лексичних і граматичних засобів, які вже засвоєні студентами раніше, а також і тих, які були пояснені студентам попередньо. Наявність у мовленні незнайомих слів і граматичних конструкцій створює для студентів іноді нездоланні труднощі для їхнього розуміння. Як вже раніше згадувалось, основною вимогою щодо іншомовного мовлення викладача є те, щоб воно

було чітким, зрозумілим і неквапливим, особливо на перших етапах навчання. Досить відомим є той факт, що при вповільненні усного мовлення вдвічі погіршується його розуміння (очевидно, через відволікання уваги). Поряд із цим є дослідження, які показують, що із збільшенням темпу мовлення поліпшується і його розуміння [10, с. 92]. Темп мовлення може збільшуватись тільки до певного рівня, тому що надмірне прискорення темпу мовлення спричиняє неможливість його диференційованого сприйняття, що негативно позначиться на розумінні студентів. Студенти зазнають також труднощів у сприйнятті іншомовного мовлення нормального темпу, особливо у випадку, якщо використаний у мовленні мовний матеріал ще недостатньо закріплений студентами. Тому при навчанні сприйняттю мовлення на слух необхідно завжди варіювати темп мовлення залежно від труднощів мовного матеріалу [7, с. 173].

При проведенні занять викладачеві слід вимагати від студентів значної концентрації уваги, для того щоб вони сприймали всі елементи висловлювання, тому що правильне розуміння іншомовного мовлення неможливе без його повного сприйняття.

Емоційне відношення студентів до викладача є необхідною умовою, яку потрібно враховувати при проведенні занять. Якщо голос, дикція, манера спілкування викладача не є досконалими, то студенти не будуть сприймати його повідомлення об'єктивно. Завдання викладача полягає у використанні чітких стимулів (інтонацію, міміку, жести), які зацікавлять студентів до сприйняття іншомовного мовлення.

Для того щоб студенти безпосередньо від своїх думок переходили до іншомовного їхнього оформлення, потрібно спонукати їх говорити про те, про що вони можуть сказати, маючи на увазі знов-таки вже засвоєні ними або тільки попередньо пояснені, але ще не засвоєні, іншомовні слова й граматичні конструкції. [2, с. 90]. Щодо процесу висловлювання, студенти повинні насамперед оволодіти такими якостями монологічного мовлення як змістовність та послідовність висловлювання.

У процесі навчання іноземних мов розвиток *навичок говоріння* у студентів є не лише доцільним але й необхідним для викладачів. Студенти часто зазнають труднощів в говорінні іноземною мовою через те, що вони не знають, що і як потрібно сказати. Для того щоб навчитися добре спілкуватись іноземною мовою, по-перше, потрібно щоб на занятті викладач постійно подавав навчальний матеріал іноземною мовою, по-друге щоб мовлення та мова викладача були доступними та зрозумілими для студентів. Коли студенти наслухаються цього іншомовного мовлення і коли у їхній свідомості будуть переважати яскраві слухові образи іншомовного мовлення, тоді вони й самі будуть це іншомовне мовлення створювати. На жаль, більша частина навчального часу приділяються переважно автоматизації навичок говоріння, а не

створення тих психологічних передумов, без яких ці навички неможливі. Розвиток навичок говоріння вимагає від викладачів ряд відібраних вправ, які б доводили будь-яку мовну активність студентів до їх навичок. Студенти в свою чергу повинні усвідомити та зрозуміти наскільки важливими є ці тренувальні вправи для розвитку їхньої мовної активності [4, с. 148].

Досить важливим для розвитку навичок усного мовлення є також створення необхідного *іншомовного оточення*. Для виконання цієї умови викладачеві потрібно виконати ряд заходів: увесь час заняття повинен бути заповнений іноземним мовленням викладача й касетними записами носіїв мови, викладач повинен висувати вимогу до студентів завжди спілкуватись з ним тільки досліджуваною мовою (як на заняттях, так і у вільний час й як у вузі, так і поза ним). Доцільно створити в навчальному закладі спеціальну кімнату (лабораторію) іноземної мови з відповідними навчальними матеріалами й технічним устаткуванням, а в самих кабінетах іноземних мов повинні бути різні іншомовні книги, альбоми, настільні ігри, картини, (стін)газети, оголошення, плакати, кінофільми, грамплатівки, магнітофони, й т.д. і т.п. [2, с. 95]. Створення цих кабінетів є не поганим вирішенням проблеми проведення вільного часу студентів для покращення знань з історії та культури досліджуваної мови. На жаль, у наш час, не так багато студентів відвідують ці кабінети, можливо, через брак часу чи інших обставин. Головне завдання викладача, на сьогодні, полягає у тому, щоб поповнювати технічне устаткування *новинками* та давати студентам різні цікаві завдання, які б стимулювали студентів до роботи у цих на-пів спустошених кабінетах.

Для зацікавлення студентів у вивченні іноземної мови у вільний час доцільно також організувати гурток іноземної мови з яким-небудь певним спрямуванням (літературний, історичний, країнознавчий, краєзнавчий, туристичний, технічний і т.п.), а також проводити досліджуваною мовою такі загально вузівські заходи, як художня самодіяльність (концерти й спектаклі), демонстрація не дубльованих кінофільмів (художніх й документальних), вікторини, зустрічі з іноземними туристами або гостями й т.п. [2, с. 96].

Щодо проведення заняття іноземною мовою, то майже весь визначений час повинен заповнюватись переважно іншомовним тренуванням студентів, щоб студенти протягом заняття постійно чули іншомовне мовлення, щоб на занятті належним чином реалізувались як *принцип мовної наочності*, так і *принцип новизни мовного матеріалу*. Для ідеального проведення заняття іноземною мовою викладач повинен досконало знати (теоретично й головним чином практично) дану іноземну мову, а також, методично володіти своїм предметом, тобто використовувати найбільш раціональні прийоми навчання. На заняттях студенти найчастіше

чують мовлення свого викладача, тому останнє повинне бути по можливості зразковим у мовному відношенні, а з іншого боку, повинне бути цілком доступним для сприйняття й розуміння його студентами. Крім того, по своєму змісту іншомовне мовлення викладача повинне виконувати основні педагогічні функції – навчання й виховання студентів.

В цілях полегшення студентами процесу говоріння варто надавати мовленню студентів *ситуативний* характер, тобто робити предметом їхнього іншомовного мовлення (та іншомовного мислення) те, що безпосередньо оточує студентів та із чим вони безпосередньо зустрічаються. Предметом розмови може бути все, що перебуває або що відбувається в аудиторії або в вузі взагалі [7, с. 73]. Завдання викладача полягає у забезпеченні такими природними ситуаціями спілкування, при яких би виникала в студентів природна мовна активність.

На початковому етапі навчання студенти не настільки досконало володіють мовою, щоб тривалий час розвивати мовну активність при спілкуванні. При плануванні заняття викладачеві потрібно планувати створення декількох природних ситуацій спілкування, які водночас були б короткими та які б охоплювали вже засвоєнні лексичні та граматичні одиниці студентами.

Якщо ж взяти до уваги, що навчання усного мовлення означає навчити, з одного боку, виражати свої думки іноземною мовою в усній формі й, з іншого боку, розуміти мову, сприйняту на слух, то стане зрозумілим, наскільки важлива роль *діалогічної мови* в навчанні іноземної мови. У ній поєднується усне вираження думок і сприймання на слух мови співрозмовника.

Досить ефективним для розвитку навичок говоріння є діалоги самих студентів, які сприяють автоматизації навичок розмовної мови, закріпленню лексичного та граматичного матеріалу, а також студенти вчать вести логічну, послідовну бесіду на іноземній мові та усвідомлюють, що розуміють мовлення не лише викладача а й своїх однокласників [9, с. 71]. Під час створення студентами діалогів без додаткової підготовки на такі теми, які їм під силу, вони вчать не лише сформулювати свою думку а й подати її як найшвидше усіма вже засвоєними лексичними та граматичними засобами. Разом з тим, викладачеві потрібно вміло обирати студентів у пари для складання діалогів, адже співпраця студентів, знання яких далеко відрізняються один від одного, не дасть хороших результатів.

Яким би важким навчання діалогічної мови не було, його важливо проводити вже на перших етапах навчання мови. Це тим більше доцільно, якщо висловлення в діалогічній мові характеризуються стислістю, а у зв'язку із цим більшою легкістю в порівнянні з довгими зв'язними висловленнями, що зустрічаються в монологічній мові. Для розвитку діалогічного мовлення допоможуть загальноживані слова, репліки та фразеологічні одиниці. Досвід показує, що

застосування цього виду діяльності дає досить хороші результати.

Підводячи підсумки усього вище сказаного, можна зробити висновок, що в процесі навчання усного мовлення іноземної мови виникає психологічна проблема врахування усіх особливостей внутрішньої структури даного виду діяльності, зокрема, мовних навичок. Зрозумілим є те, що без врахування цих особливостей неможлива розробка раціональної системи вправ на розвиток здібностей студента, а саме сприймання іншомовного мовлення. Тому в дотриманні викладача основних загально-дидактичних принципів та психологічних закономірностей вироблення мовних навичок, полягає успішне навчання студентів усного мовлення іноземної мови. Використовуючи у своїй практиці всі доцільні методи щодо покращення розвитку навичок усного мовлення студентів, викладачі не повинні зупинятись на досягнутому і намагатись вивчати та досліджувати нові методи навчання, які будуть допомагати усім зацікавленим викладачам, а особливо, молодим спеціалістам. Шляхами подальшого дослідження є розробка професійно-спрямованих ситуативних завдань з метою формування іншомовно-комунікативної компетентності майбутній фахівців.

Список використаної літератури

1. Алхазішвили А.А. Основы овладения устной иностранной речью // Учеб. пособие для студентов пед. ин-тов по спец. №2103, «Иностранные языки» - М.: Просвещение, 1988, - 128 с.
2. Беляев Б.В. Очерки по психологии обучения иностранному языку / Б.В. Беляев. - М.: Просвещение, 1965, - С.86-99.
3. Запорожченко Г.П. Навчання усного монологічного мовлення на 1 курсі мовного ВУЗУ// Методика преподавания иностранных языков: Республиканский научно-методический сборник. 9-й выпуск / Г.П. Запорожченко. – К. : Радянська школа, 1980.-122 с.
4. Зимняя И.А. Психологические аспекты обучения говорению на иностранном языке / И.А. Зимняя. - М. : Просвещение, 1985, - 160 с.
5. Ительсон Е.И. Приемы навчання усної іноземної мови / Е.И. Ительсон. – К. : Радянська школа, 1965, - 62 с.
6. Кузнєцова О.О. Психологічні особливості розвитку іноземного мовлення студентів у немовних вузах: Дис...канд.психол.наук:19.00.07/ Острозька академія.-К., 1998. – 160 с.
7. Положишникова О.В. О некоторых психологических особенностях восприятия и понимания устной иноязычной речи / О.В. Положишникова // Психология в обучении иностранному языку. - М. : Просвещение, 1967, - с. 172-182.
8. Розенберг Р.С. Роль диалогической речи в процессе обучения иностранному языку в школе / Р.С. Розенберг. - М. : Узд-во АПН, 1962, - 215 с.
9. Щерцовский З.Ш. Об эффективных приемах обучения иностранному языку. З.Ш. Щерцовски. -М. : Изд-во АПН, 1962, - 165 с.
10. Lewis Thomas R. Listening "Review of Educational Research", vol.28, January, 1958, - p. 89-95.